

آسیب‌شناسی درس «تاریخ هنر» در هنرستان‌های هنر

سجاد باغبان ماهر

کارشناس ارشد هنرهای اسلامی و مدرس تاریخ هنر

در نهایت پس از انجام آسیب‌شناسی در محورهای ذکر شده، راهکارهای پیشنهادی برای بهبود کیفیت آموزش تاریخ هنر در هنرستان‌های هنرهای زیبا ارائه گردیده است.

چکیده

مقاله‌ی حاضر، انعکاس دهنده‌ی نتایج حاصل از تحقیق و تعمق نگارنده طی چندین سال تدریس تاریخ هنر در هنرستان به ویژه «هنرستان میرک تبریز» است. در بسیاری از موارد به دلیل لزوم حفظ اختصار در بیان مطالب، همه‌ی مثال‌ها، نکات و اشکالات تک به تک گفته نشده‌اند و به ذکر برخی نکات عمده اکتفا شده است.

کلیدواژه‌ها: تاریخ هنر، آموزش هنر، هنرستان‌های هنرهای زیبا، آسیب‌شناسی.

نقد و نظر درباره‌ی محتوای کتاب درسی هنر، یکی از زمینه‌های لازم برای رشد کیفی و شناسایی تأثیر آن‌ها در فرایند تدریس است. «رشد آموزش هنر» خود را به مثابه آینه‌ای برای انعکاس دیدگاه‌های معلمان و مدرسان در مورد کتاب‌های درسی حوزه‌ی هنری متعهد می‌داند و به همین سان، دیدگاه ریاست «سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی» نیز به بازتاب نظرات منتقدان و صاحب‌نظران معطوف است. بر این اساس، مقاله‌ی حاضر، چهار کتاب درسی تاریخ هنر در هنرستان‌ها را به عنوان نقطه‌ی کانونی توجه در نظر گرفته و به کمک روش تحلیل محتوا به آسیب‌شناسی آن‌ها پرداخته است. پس از این مقاله که نویسنده‌ی آن خود از مدرسان مرتبط با این حوزه است، توجه خواننده گرامی را به پاسخ گروه هنر «دفتر برنامه‌ریزی و تألیف کتب درسی» جلب می‌کنیم. رشد آموزش هنر

آسیب‌شناسی درس تاریخ هنر در هنرستان‌های هنر

با توجه به ضرورت آشنایی هنرجویان با ویژگی‌های سبک‌ها و مکاتب هنری و نیز اهمیت تفهیم خصوصیات اصلی هنر ایران در ادوار گوناگون تاریخی به هنرجویان و در جهت تربیت هنرمندانی با سواد نظری و بصری بالا و برای خلق آثاری ماندگار و هدفمند، توجه ویژه به چگونگی آموزش دروس تاریخ هنر در هنرستان‌های هنر ضروری به نظر می‌رسد. از این رو در مقاله‌ی حاضر سطح کیفی آموزش تاریخ هنر در هنرستان و دوره‌ی پیش‌دانشگاهی بررسی شده و مشکلات، کاستی‌ها و موانع موجود در این رابطه مورد آسیب‌شناسی قرار گرفته است.

محورهای مورد مطالعه در این تحقیق عبارتند از:

۱. بررسی کیفیت و میزان صحت و دقت مطالب کتاب‌های تاریخ هنر در هنرستان و مراکز پیش‌دانشگاهی (اعتبار)؛
۲. بررسی شیوه‌ی بودجه‌بندی و تناسب آن با حجم کتاب و نیز چگونگی توزیع واحدهای درس تاریخ هنر طی دوره‌ی تحصیل (توزیع عادلانه)؛
۳. بررسی میزان مطالب موازی و تصاویر تکراری در مقابل موضوعات مغفول در کتاب‌های تاریخ هنر هنرستان (تکرار و تداخل و هم‌پوشانی)؛
۴. آسیب‌شناسی مدرسین تاریخ هنر؛
۵. ارزیابی امکانات و تجهیزات کمک آموزشی برای تفهیم بهتر تاریخ هنر (امکان‌سنجی وسایل کمک آموزشی).

مقدمه

با آن‌که به نظر می‌رسد اهمیت درس تاریخ هنر و لزوم شناخت تاریخ هنر به قدری واضح و بدیهی است که به توضیح نیازی ندارد، اما بنا به تجربه می‌توان گفت که در بسیاری از موارد، هنرآموز و هنرجو هر دو بنا به ضرورت مقررات آموزش و پرورش به تعلیم و تعلم درس تاریخ هنر مشغول‌اند؛ نه از جهت احساس نیاز و درک فواید کوتاه مدت و درازمدت فهم تاریخ هنر. بنابراین در ابتدای امر باید توجه داشت که آنچه موجب تفاوت میان هنرمند خوب و هنرمند متوسط می‌شود، عمدتاً به موضوعی بازمی‌گردد که اصطلاحاً از آن به عنوان «سواد هنری» یاد می‌کنیم. حتی شاید در اکثر موارد بتوانیم تفاوت میان هنرمندان تحصیل‌کرده را با دیگر هنرمندان در همین دانش و بینش هنری (و در موضوع هنرهای تجسمی سواد بصری) بدانیم. این نکته را نیز باید افزود که از جمله عوامل اساسی کسب سواد بصری و هنری، درک و فهم صحیح و دقیق تاریخ هنر، به ویژه مکاتب و جنبش‌های هنری در ایران و جهان است.

در حال حاضر، پس از تکرار چندین باره‌ی مطالب تاریخ هنر در هنرستان و مرکز پیش‌دانشگاهی، همان مطالب مجدداً در دوره‌ی تحصیلات عالی مرور می‌شوند. به این ترتیب، هم درس تاریخ هنر حالت کسالت بار به خود می‌گیرد و هم میزان دانش و آگاهی فارغ‌التحصیلان از تاریخ و مکاتب هنری ارتقای زیادی نمی‌یابد؛ به صورتی

دقت نویسنده‌ی هر کتاب در ارائه‌ی اطلاعات تاریخی، مهم‌ترین محک برای قضاوت درباره‌ی آن خواهد بود. چرا که مطابق یک اصل پذیرفته شده در علوم آموزشی، اعلام اطلاع نداشتن از یک نکته، بهتر از انتقال اشتباه آن است. چه بسا که با حک شدن مطالب اشتباه در ضمیر ناخودآگاه هنرجویان، تفهیم مطالب صحیح بسی دشوارتر شود.

از سوی دیگر، وجود مطالب ناصحیح در کتاب‌های درسی عملاً میان گفته‌های معلم با کتاب تناقض به وجود می‌آورد (با فرض آن که تمام مدرسین تاریخ هنر از اشراف کافی نسبت به مطالب برخوردار باشند) و یا چنانچه در همین مقاله نشان داده خواهد شد، زمانی که میان مطالب دو کتاب درسی اختلاف پیش می‌آید، هنرجو اعتماد خویش به کتاب یا معلم را از دست خواهد داد.

۱. کتاب تاریخ هنر

ایران

کتاب تاریخ هنر ایران برای رشته‌های گرافیک، صنایع دستی و نقاشی ارائه شده است. این کتاب در ۱۰۳ صفحه توسط ایران محمدی و منصور دوالو تألیف و مورد تجدیدنظر قرار گرفته است. مطابق اطلاع نگارنده، حداقل طی ۱۰ سال اخیر، هیچ گونه تصحیح و تغییری در آن صورت نگرفته است. متأسفانه باید گفت کتاب مذکور که به عنوان اولین کتاب درسی تاریخ هنر به هنرجویان ارائه می‌شود، دارای غلط‌ها و اشتباهات فاحش بسیاری در متن، محتوا و تصاویر است. در این جا صرفاً به تعدادی از آن‌ها فهرست‌وار اشاره می‌کنیم. توجه داشته باشید، پس از ذکر هر مطلبی از کتاب درسی، شماره‌ی صفحه آن بلافاصله داخل پارانتز آورده شده است.

۱-۱. آخرین حکومت قبل از اسلام ایران به اشتباه سامانیان ذکر شده است (ص ۳، نمودار).

۱-۲. شهر سیلک با عنوان «آروپل» معرفی شده که

که دانشجویان هنر در مقطع ورود به تحصیلات تکمیلی دانشگاهی، هم‌چنان با مشکلی به نام تاریخ هنر دست به‌گریبان‌اند.

خلاصه، تا زمانی که توجیه درستی از اهمیت درس تاریخ هنر به عنوان دانشی که درک درست آن (و نه حفظ کردن ظاهر جملات) ما را در خلق آثار هنری هویت‌مند و با کیفیت یاری بسیار خواهد رساند، صورت نگیرد و هم‌چنین جهت‌گیری کلی کتاب‌های درسی، آموزش و آزمون در دروس تاریخ هنر به سمت تفهیم و ادراک مطالب و موضوعات سوق پیدا نکند، هم در هنرستان، هم در دانشگاه و هم در جامعه‌ی هنری، با مشکل نداشتن سواد هنری روبه‌رو خواهیم بود.

آسیب‌شناسی کتب درسی تاریخ هنر

حال پس از این مقدمه‌ی مستوفی، به موضوع اصلی می‌پردازیم. در این جا بنا به تناسب موضوع، فقط به بررسی چهار کتاب پرداخته‌ایم که عبارت‌اند از: تاریخ هنر ایران، تاریخ هنر جهان، سیر هنر در تاریخ (۱) و سیر هنر در تاریخ (۲).

نکته‌های بسیار زیادی در بیان مشکلات و آسیب‌های کتاب‌های مذکور وجود دارد، اما برای این که مطلب انسجام کافی داشته باشد، در این جا سعی کرده‌ایم که

موارد به صورت طبقه‌بندی شده و تا حد امکان منظم ارائه شوند. بنابراین آسیب‌شناسی کتاب‌های درسی را در دو بخش کلی ارائه می‌کنیم:

الف) بررسی و تحلیل محتوای هر یک از کتاب‌های

درسی

گفته شد که چهار کتاب درسی برای انجام تحلیل در نظر گرفته شده‌اند. در این بخش قصد داریم که کتاب‌ها را به صورت مستقل و به عنوان یک واحد منسجم تحلیل کنیم. بدیهی است که صحت مطالب و تصاویر و

آن چه موجب تفاوت میان هنرمند خوب و هنرمند متوسط می‌شود، عمدتاً به موضوعی باز می‌گردد که اصطلاحاً از آن به عنوان «سواد هنری» یاد می‌کنیم

بی‌معنی است (ص ۷، توضیح تصویر).

۱-۳. مجسمه‌های از دوره‌ی اشکانی (تصویر ۱-۴۶) به اشتباه به جای مرصع‌کاری هخامنشی ارائه شده و مجسمه‌ی اشکانی بدون توضیح مانده است (ص ۲۶ و ۲۷).

۱-۴. هنر سده‌های دوم، سوم و چهارم هجری در ایران، زیر عنوان هنر سلجوقی ارائه شده است، در حالی که سلجوقیان از سده‌ی پنجم به بعد حاکم ایران شدند (ص ۴۴).

۱-۵. نویسنده‌ی کتب پس از آن که تأکید کرده هنر دوره‌ی خلافت عباسی کاملاً متأثر از هنر ساسانی و نقاشی مانوی است و عمده‌ی هنرمندان این دوره ایرانی بوده‌اند،

نتیجه گرفته است: «این

مکتب را نمی‌توان ایرانی به شمار آورد» (ص ۴۵) که در تضاد با مطالب کتاب و حضور این بخش در کتاب تاریخ هنر ایران قرار دارد.

۱-۶. فرش «پازیریک» به جای دوره‌ی هخامنشی در بخش هنر سلجوقی معرفی شده است (ص ۵۶ و ۵۷).

۱-۷. در توضیح شیوه‌ی فلزکاری سلجوقی، به اشتباه به جای طلاکوبی از مس‌کوبی سخن گفته شده که اشتباه است (ص ۵۹).

۱-۸. ابداع نستعلیق و آثار هنرمندانی چون میرعلی تبریزی و جنید به دوره‌ی تیموری نسبت داده شده

(ص ۶۶)، در حالی که ناصحیح است و در تمامی منابع مهم، آن‌ها را به دوره‌ی جلایری و مکتب بغداد - تبریز منتسب می‌کنند. جالب آن که در خود همین کتاب و چندین صفحه قبل‌تر (ص ۶۳)، جنید و اثرش، «دیوان همای و همایون» در جای خویش معرفی شده‌اند.

۱-۹. بنای مسجد کبود تبریز و سلطانیه، هر دو به غلط به عنوان آثار دوره‌ی تیموریان معرفی شده‌اند. در حالی که پرواضح است، مسجد کبود مربوط به دوره‌ی ترکمانان قره‌قویونلو و سلطانیه به دوره‌ی ایلخانی (الجایتو) مربوط است.

۱-۱۰. شیوه‌ی اجرا و مواد نقاشی لاک‌ی در دوره‌ی صفویه اشتباه شرح داده شده است. مثلاً گفته شده است که جلد لاک‌ی را با رنگ و روغن نقاشی می‌کردند (ص ۷۷) که صحیح نیست.

۱-۱۱. در بخش هنر صفوی، مقدمه‌ای درباره‌ی سفالگری دوره‌ی مغول آورده شده و تأکید شده است که در دوره‌ی مغول‌ها، سفالگری دچار رکورد می‌شود. از این رو مقدار کمی از آثار سفالین این عهد را در دست داریم (ص ۷۷). این اظهارنظر کاملاً نارواست و نویسنده در کل کتاب هیچ نامی از سفال زرین فام به میان نیاورده و آن را معرفی نکرده است. طبیعی است که اگر سفال‌های زرین فام دوره‌ی ایلخانی را نادیده

بگیریم، از افول سفالگری و نبودن نمونه‌های مناسب سفال در این دوره سخن بگوییم. در حالی که دوره‌ی ایلخانی از دوره‌های بسیار درخشان در فن سفالگری دوران اسلامی به شمار می‌رود.

اما اگر اشتباهات ریز و درشت این کتاب بگذریم، باید به مشکل یکدست نبودن مطالب و محتوای کتاب اشاره کرد که در برخی موارد کاملاً جلب توجه می‌کند. مثلاً در این کتاب، ۱۳ تصویر متفاوت از تخت جمشید به چاپ رسیده است، در حالی که بسیاری از نمونه‌های مهم آثار

هنری مربوط به دوره‌ی هخامنشی یا سایر دوره‌ها، کاملاً مغفول مانده‌اند. پرسیدنی است که چرا تصویری از نقش برجسته‌های شوش، پاسارگاد، نقش رستم، گوردخمه‌های هخامنشی، زیتون‌های طلایی و نقره و ده‌ها اثر هنری مهم دیگر که آگاهی از آن‌ها برای هنرجویان اهمیت فراوانی دارد، همه فراموش شده‌اند و این همه تصویر مکرر از تخت جمشید ارائه شده است.

موضوع تعجب برانگیز دیگر این است که در کتاب سیر هنر در تاریخ ۱ بدون توجه به کتاب هنر ایران، مجدداً ۱۲ تصویر از تخت جمشید ارائه شده است که از این

نویسندگان کتاب تاریخ هنر جهان، نقشه‌ی مربوط به هر تمدن را یک فصل قبل از آن چاپ کرده‌اند

رشد آموزش

۲۰

دوره هشتم : شماره اول : پاییز ۱۳۸۸

تعداد، شش تصویر دقیقاً تکرار شده و شش تصویر از زوایای دیگری است. به این ترتیب، فارغ‌التحصیلان هنرستان در مجموع این دو کتاب، ۲۵ تصویر از نقش برجسته‌ها و ستون‌های تخت جمشید دیده‌اند، در حالی که مثلاً نمی‌دانند مقابر هخامنشی دارای چه شکلی هستند.

۲. کتاب تاریخ هنر جهان

کتاب تاریخ هنر جهان در ۱۴۸ صفحه، توسط علی کنشلو و محمدعلی ناصحی برای رشته‌ی نقاشی و گرافیک تألیف شده است. در این کتاب نیز اشتباهات چندی به چشم می‌خورد که به نظر می‌رسد، ناشی از بی‌دقتی مؤلفان در تنظیم مطالب کتاب باشد. هر چند لازم به ذکر است که موارد غلط در این کتاب به مراتب کمتر از کتاب پیشین است. برخی غلط‌های آن از این قرارند:

۲-۱. اولین تصویر فصل دوم کتاب مربوط به منطقه‌ی «اریحا» در اردن و کناره‌ی دریای مدیترانه است که اشتباهاً به نام بین‌النهرین معرفی شده است (ص ۱۵).
۲-۲. در نقشه شماره‌ی یک (ص ۱۶)، سرزمین هند و دو نقطه‌ی مهم تمدنی آن، یعنی هراپا و موهنجودارو ترسیم شده‌اند، اما متأسفانه چیزی که باید به این نقشه و به این مراکز تمدن معنا بدهد و هنرجو را نسبت

به نحوه‌ی شکل‌گیری تمدن‌های باستانی آگاه کند، از قلم افتاده است و آن رودخانه‌ی «سند» است. همین نکته عیناً درباره‌ی مصر نیز تکرار شده است. قطعاً نقشه‌ی مصر باستان بدون ترسیم رود «نیل» بی‌معنا خواهد بود.

۲-۳. اسم ناحیه‌ی «وارکا» به اشتباه «واژکا» نوشته شده است (ص ۱۹ و ۲۰).

۲-۴. در چند مورد نام آشورباپال، پادشاه آشور، به غلط آشور نصیرپال معرفی شده است (ص ۲۴ و ۲۵). هم‌چنین محل نقشه برجسته‌ها به اشتباه به جای نمرود، آشور نوشته شده است (ص ۲۴ و ۲۵). این مورد از جمله

مواردی است که با مقایسه‌ی آن با سیر هنر در تاریخ، باعث به وجود آمدن اختلاف و تناقض در مطالب دو کتاب درسی با یکدیگر شده است.

۲-۵. قدمت پیکره‌ی بودا در «قندهار»، مربوط به سده‌ی اول میلادی است که به اشتباه سده‌ی سوم میلادی نوشته شده است (ص ۳۳).

۲-۶. دوره‌ی «گوپتا» در هنر هند به غلط «گوپتا» نوشته شده است (ص ۳۶).

۲-۷. بنابر دلیلی که بر ما نامشکوف است، نویسندگان کتاب تاریخ هنر جهان، نقشه‌ی مربوط به هر تمدن را یک فصل قبل از آن چاپ کرده‌اند. برای مثال، نقشه‌ی یونان و روم در فصل مربوط به هنر هند (ص ۳۸) و نقشه‌ی خاور دور (چین و ژاپن) در فصل هنر اسلامی (ص ۸۰) و نیز نقشه‌ی اروپا در فصل هنر شرقی دور چاپ شده است (ص ۹۴).

۲-۸. در این کتاب، وان گوگ به عنوان نقاش سمبولیست معرفی شده است (ص ۱۳۳). در حالی که اکثر منابع آثار او را امپرسیونیستی، پست امپرسیونیستی و گاهی اکسپرسیونیستی طبقه‌بندی کرده‌اند و نه سمبولیستی.

۲-۹. در سراسر کتاب، اصطلاحات و جملاتی وجود دارند که با سطح دانش هنرجویان هم‌خوانی ندارند

و ایشان را در فهم مطالب و برقراری ارتباط دچار مشکل می‌کنند. در این جا نمونه‌هایی ارائه می‌کنیم:

■ مبنای کار «دادئیست»ها انکارگرایی (نیپیلیسم) بود (ص ۱۳۸).

■ «باروک» هنری مجلل، اغراق‌آمیز، نشاط‌آور، غنی و اسراف‌کار است (ص ۱۱۱).

■ مصورسازی سده‌های میانه، شیوه‌ی مختلط را که در واقع مواجهه‌ی مسیحیت ایرلندی با مسیحیت ژرمنی است، منعکس می‌کند (ص ۹۷).

■ نقاشی دوره‌ی «سونگ» بیانگر کمال مطلوب صلح

و یگانگی مبتنی بر فلسفه وحدت وجود است (ص ۸۴). مطمئناً با توجه به سایر موارد، بازنگری کلی در کتاب ضروری است. با تمام این اوصاف، نویسندگان این کتاب توانسته‌اند در حجمی که متناسب با زمان پیش‌بینی شده برای تدریس کتاب است، کلیات عملیات عمده‌ی تاریخ هنر جهان را ارائه کنند که از نکات مثبت کتاب حاضر به شمار می‌رود.

۳. سیر هنر در تاریخ ۱

هر دو کتاب سیر هنر در تاریخ توسط دکتر امیرحسین ذکریگو تألیف شده و برای هنرجویان پیش‌دانشگاهی هنر ارائه شده‌اند. کتاب سیر هنر در تاریخ ۱ دارای ۱۵۴ صفحه و کتاب سیر هنر در تاریخ ۲ دارای ۲۳۱ صفحه است. از بررسی و محتوای کتاب سیر هنر در تاریخ ۱، به مواردی به شرح زیر برمی‌خوریم:

۳-۱. کتاب با وجود داشتن حجمی قابل توجه که حتی برای یک نیم‌سال تحصیلی نسبتاً زیاد است، دارای نواقص و موارد قابل نقدی است. مهم‌ترین موارد از نظر نگارنده‌ی این سطور، کم‌توجهی نویسنده به چند دوره‌ی مهم تاریخ ایران است. در این کتاب حتی نامی از دوره‌ی «ماد» برده نشده است. اگر هنرجویی مبنای شناخت خود از تاریخ هنر ایران را مطالب کتاب مذکور

قرار دهد، در این‌که حتی دوره‌ای به نام ماد در هنر ایران وجود داشته است، شک خواهد کرد.

این ایراد کتاب زمانی شکل حادثی به خود می‌گیرد که کتاب پس از دوره‌ی هخامنشی بلافاصله وارد دوره‌ی ساسانی می‌شود! (ص ۵۳) آیا حدود ۶۵۰ سال تاریخ فرهنگ و هنر ایران در دوره‌ای سلوکی و اشکانی اهمیت پرداختن حتی در یک دو صفحه را هم نداشته است؟ مؤلف کتاب در پنج سطر اشاره‌ای به دوره‌ی مابین هخامنشی و ساسانی کرده است. وی در توجیه نپرداختن به این مقطع، هنر آن را به لحاظ کمی و کیفی ناچیز و کم‌اهمیت دانسته است و جمله‌ای را بدین سان آورده است: «البته این به معنای بی‌مقدار کردن

هنر اشکانی نیست، زیرا این هنر اشکانی محسوب نمی‌شود و در جای خود ارزشمند و در خور تعمق است» (ص ۵۳). در نهایت، ۶۵۰ سال از هنر ایران را جزئیات نامیده و به هنر ساسانی پرداخته است.

۳-۲. نکته‌ای که در مورد هنر هخامنشی در بررسی کتاب تاریخ هنر ایران گفته شد، در این‌جا نیز قابل ذکر است و آن تأکید بیش از حد و بی‌دلیل بر تخت جمشید و ناگفته گذاشتن دیگر آثار هنری مربوط به دوره‌ی هخامنشی است.

۳-۳. در فصل هنر مصر، ترتیب تاریخی ارائه تصاویر رعایت نشده است و این موضوع باعث برهم خوردن نظم تاریخی در ذهن هنرجو می‌شود. تصاویر ۲-۴ و ۳-۴ (ص ۶۶ و ۶۷) که مربوط به دوره‌های پادشاهی میانه و نوین هستند، پیش از پادشاهی کهن ارائه شده‌اند.

۳-۴. موضوع نقاشی‌های تمدن مصر به سه دسته‌ی اسطوره‌ای، آیینی و واقعه‌نگاری تقسیم شده است (ص ۸۰) که مبنای درست و صحیحی ندارد؛ چرا که هر سه تقریباً یکی است. می‌توان آن‌ها را به دو بخش نقاشی‌های آیینی و نقاشی‌های غیرآیینی تقسیم کرد.

۳-۵. «آکروپولیس» آتن در دفعات متعدد به اشتباه «آراکئوپولیس» نوشته شده است (ص ۱۳۷، ۱۳۹، ۱۴۴، ۱۴۵ و ۱۴۶).

پس از بررسی محتوای کتاب سیر هنر در تاریخ ۱ می‌توان قضاوت کرد که عمده ایرادات و اشکالات کتاب، مربوط به بخش هنر ایران است و روی هم رفته، بخش‌های مربوط به هنر جهان از انسجام مناسبی برخوردارند. هر چند که بررسی دلایل این امر در این‌جا مقدور نیست، اما می‌توان اشاره کرد که نبود تحقیقات مدون و کتاب‌های کافی و مناسب عملی درباره‌ی هنر ایران به فارسی، از عمده‌ترین دلایل ضعف کتاب‌های درسی در این موضوعات محسوب می‌شود.

۴. سیر هنر در تاریخ ۲

این کتاب در واقع کم‌نقص‌ترین کتاب از مجموعه

در بررسی کتاب تاریخ هنر ایران گفته شد، در این‌جا نیز قابل ذکر است و آن تأکید بیش از حد و بی‌دلیل بر تخت جمشید و ناگفته گذاشتن دیگر آثار هنری مربوط به دوره‌ی هخامنشی است

فشرده‌گی مطالب کتاب و فرصت بسیار محدود دوره‌ی پیش‌دانشگاهی، امکان بهره‌گیری کافی را سلب می‌کند

رشد آموزش

۲۲ مهر

دوره هشتم؛ شماره اول؛ پاییز ۱۳۸۹

مربوط به نگارگری باشد که ۳۰ صفحه از حجم کتاب را به خود اختصاص داده است. با وجود این، **مکتب تبریز دوم** یا **تبریز صفوی** که یکی از نقاط اوج بی‌بدیل در نگارگری ایران است، فقط در چهار سطر توضیح داده شده است.

چنین کاستی‌هایی را قطعاً می‌توان با بازنگری‌های به موقع و موشکافانه مرتفع کرد که متأسفانه از زمان تألیف تاکنون و طی حدود ۱۰ سال، چنین کاری صورت نپذیرفته است.

ب) بررسی و تحلیل محتوای کتاب‌ها از نظر تکمیل یکدیگر در نظام آموزشی هنرستان

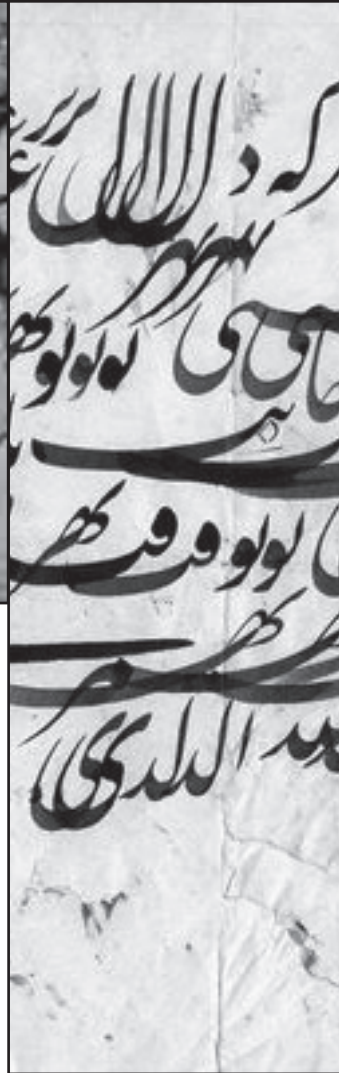
پس از مرور کوتاهی که درباره‌ی محتوای هر یک از کتاب‌های تاریخ هنر در هنرستان صورت گرفت، باید به نکته‌ی مهم دیگری توجه کرد و آن میزان تطابق و هماهنگی مطالب و تصاویر کتاب‌ها به عنوان مکمل یکدیگر در جهت ایجاد تصویری صحیح از تاریخ هنر ایران و جهان برای هنرجویان است. نتایج تحقیق در این زمینه مؤید ناهماهنگی است، زیرا نشان دهنده‌ی کمترین میزان هماهنگی و انسجام در تنظیم مطالب مجموعه‌ی کتاب‌هاست. به نحوی

کتاب‌هایی است که در این مقاله مورد آسیب‌شناسی قرار گرفته‌اند. با این حال چند نکته‌ی قابل ذکر درباره‌ی این کتاب وجود دارد:

۴-۱. در برخی موارد، طبقه‌بندی‌های رایج در کتب مرجع تاریخ هنر در این کتاب رعایت نشده و مکاتب هنری براساس سلیقه‌ی مؤلف طبقه‌بندی شده‌اند. این موضوع باعث ناهم‌خوانی مطالب با سایر کتب درسی و در نتیجه سردرگمی هنرجو می‌شود. از جمله آن‌که تمام نقاشان مکتب «رنالیسم»، مانند فرانسوا میله، کوربه و دومیه همگی به عنوان نقاشان «رمانتیک» معرفی شده‌اند و حتی نامی از مکتب رنالیسم برده نشده است.

۴-۲. حجم ۲۳۱ صفحه کتاب عملاً امکان تدریس آن را در یک نیم‌سال پیش‌دانشگاهی (کم‌تر از سه ماه) غیرممکن می‌سازد. فشرده‌گی مطالب کتاب و فرصت بسیار محدود دوره‌ی پیش‌دانشگاهی، امکان بهره‌گیری کافی را سلب می‌کند.

۴-۳. در کنار این حجم زیاد و تفصیل بیش از حد، باز هم در مباحث مربوط به هنر ایران کاستی‌های غیرقابل قبولی به چشم می‌خورد. شاید بارزترین نمونه‌ی آن در فصل

**تقریباً هر
مطلبی درباره‌ی
تاریخ هنر در
این چهار کتاب
حداقل دو بار
تکرار شده
است. به علاوه،
در مجموع بیش
از ۳۵ تصویر دو
یا سه بار چاپ
شده‌اند**

دیپیلون، نقاشی دیواری نیشابور، نقاشی کتاب «کلیله و دمنه» (مکتب بغداد)، صفحه‌ای از کتاب «ارژنگ» مانی، نقاشی حضرت یوسف و دو آهو (دوره‌ی قاجار)، موزاییک‌کاری‌های بیزانس، نقاشی مسیح بر صلیب، تصویر رستاخیز (بیزانس)، مجسمه‌ی مرقس اثر دوناتلو، تابلوی نقدینیه‌ی خراج، باکره‌ی صخره‌ها، مجسمه حضرت موسی، «شام آخر»، «ندپه‌ها» اثر ولاسکز، تآك چهره‌ی رامبراند، سوم ماه می، طرحی از دومیه، تابلوی «شب پرستاره» اثر وان گوگ و حدود ۲۵ تصویر از تخت جمشید که ۱۰ مورد از آن‌ها تکرار است.

اگر در طرف مقابل بخواهیم فهرستی از مطالب، هنرمندان و آثار هنری شاخص را برشماریم که می‌توانست در این کتب مطرح شود، اما فراموش شده است، قطعاً فهرست بلندی خواهد بود. در این‌جا فقط به برخی از مهم‌ترین موارد در موضوع هنر ایران اشاره می‌کنیم: «جام حسنلو، آثار هنری جیرفت، هنر دوره‌های ماد، شهر هگمتانه، مجسمه‌ی شیرسنگی، مقبره‌های هخامنشی، آثار هنری و معماری در پاسارگاد، شوش، نقش رستم، نقش رجب و بیستون، هنر دوره‌ی سلوکی، آثار هنری و معماری بسیار مهم از دوره‌ی اشکانی، معبد کنگاور، هنر سغدی، هنر و معماری

که تقریباً هر مطلبی درباره‌ی تاریخ هنر در این چهار کتاب حداقل دو بار تکرار شده است. به علاوه، در مجموع بیش از ۳۵ تصویر دو یا سه بار چاپ شده‌اند. به عبارت دیگر، در مجموع چهار کتاب مورد بررسی، حدود ۷۰ تصویر تکراری وجود دارد. این در حالی است که اگر بخواهیم دامنه‌ی شمول تحقیق را به سایر کتاب‌های درسی هنرستان برسانیم، تعداد تصاویر تکراری قطعاً بیش از ۱۰۰ مورد خواهد بود.

نتیجه‌ی قابل انتظار چنین ناهماهنگی آن است که بسیاری مطالب و تصاویر مهم آگاهی از آن‌ها ضرورت و اهمیت زیادی برای هنرجویان دارد، در موارد متعددی مورد غفلت قرار گرفته و ناگفته باقی مانده‌اند. در این‌جا بدون آن‌که قصد تفصیل مطالب را داشته باشیم، فهرست وار به عناوین تصویری که حداقل دو بار در چهار کتاب مورد بررسی به چاپ رسیده‌اند، اشاره می‌کنیم: نقش برجسته‌ی «گاو بالدار» آشوری، لوح حمورابی، کتاب «بوستان» اثر بهزاد، زیگورات اور، مجسمه‌های سومری، سر حکمران اکدی، مجسمه‌ی گودآ، لوح نارام سین، نقش برجسته‌ی آشوربانیپال، جام مارلیک، بز بال‌دار، مجسمه‌ی شیخ البلد مصر، مهرهای موهنجودارو، سرستون آشوکا، مجسمه‌ی دیسک‌پران، گلدان

باید به نکته‌ی مهم دیگری توجه کرد و آن میزان تطابق و هماهنگی مطالب و تصاویر کتاب‌ها به عنوان مکمل یکدیگر در جهت ایجاد تصویری صحیح از تاریخ هنر ایران و جهان برای هنرجویان است

دوره‌ی آل‌بویه، سامانیان و غزنویان، و به ویژه هنر معاصر ایران در دوره‌ی صدساله‌ی اخیر که حلقه‌ی اتصال هنرمندان فعلی به نسل‌های پیشین و کسب هویت فرهنگی و تاریخی محسوب می‌شود.

آگاهی از هنر دوره‌ی معاصر برای هنرجویان اهمیت زیادی دارد. بدین دلیل باید از مهم‌ترین بخش‌های کتاب‌های تاریخ هنر می‌بود که عملاً به ورطه‌ی فراموشی سپرده شده است. با چنین اوصافی نباید انتظار داشت هنرجوی فعلی و آینده، شناخت صحیح و کافی از هویت فرهنگی و هنری خویش داشته باشد و آثاری در تداوم سنت‌های هنرهای ملی و محلی خلق کند.

از کنار هم قرار دادن کتاب‌های تاریخ هنر می‌توان به این نتیجه رسید که مؤلفان هیچ یک از آن‌ها، خود را ملزم به مطالعه و منظور داشتن سایر کتاب‌های درسی نکرده‌اند و به اصطلاح هریک از کتاب‌ها، ساز خودشان را می‌زنند. این موضوع زمانی شکل حادثری به خود می‌گیرد که مطالب دو کتاب درسی هنرستان، اطلاعات متفاوت و در برخی مواقع متناقض را به هنرجو ارائه می‌کنند. در این حالت چنان که پیش‌تر اشاره شد، از سویی موجب بلاتکلیفی هنرآموز و هنرجو می‌شوند و از سوی دیگر اعتماد هنرجو را به کتاب و معلم خویش سلب می‌کند. مثلاً قدمت نقاشی‌های غاری در فرانسه و اسپانیا در کتاب تاریخ هنر جهان ۱۵ هزار سال پیش (ص ۴) و در کتاب سیر هنر در تاریخ ۱، حدود ۳۰ هزار سال پیش (ص ۵) نوشته شده است.

موارد ریز و درشت دیگری نیز به عنوان مثال‌هایی از ارائه‌ی اطلاعات متفاوت و متناقض وجود دارد که برای رعایت اختصار از ارائه‌ی آن‌ها می‌گذریم. به این نکته نیز باید دقت کنیم که این کتاب‌ها صرفاً زمانی که درون برنامه‌ی آموزشی چندساله‌ی هنرستان قرار گیرند، معنای اصلی خود را به دست خواهند آورد و به طور منفرد و در صورت ناهماهنگی، کارایی چندانی نخواهند داشت.

با این توضیحات، لازم است که برنامه‌ریزان و مؤلفان کتاب‌های درسی تاریخ هنر در مورد مجموعه‌های ناهماهنگی که طی ۱۰-۱۲ سال اخیر به هنرجویان ارائه شده است، چاره‌اندیشی کنند. هر چند که تلاش اخیر گروهی از مؤلفان را در تدوین کتاب دقیق و خوب «آشنایی با مکاتب نقاشی» نباید از نظر دور داشت که نشانگر برخی تغییرات مثبت و سازنده در نگرش برنامه‌ریزان و مؤلفان در مورد تاریخ هنر است، با این حال همان کتاب نیز به سیاق چهار کتاب مورد بررسی نیازمند توجه و دقت در جلوگیری از تکرار مطالب و تصاویر موازی و مکرر است.

آسیب‌شناسی مدرسین تاریخ هنر

با توجه به فقدان آمار و اطلاعات کامل و دقیق درباره‌ی مدرسین تاریخ هنر در هنرستان‌ها، امکان انجام تحقیقی کامل در این باره ناممکن یا بسیار دشوار است. بدین دلیل هرگونه اظهارنظر در مقاله‌ی حاضر درباره‌ی وضعیت مدرسین تاریخ هنر، صرفاً براساس تحقیقات محدود نگارنده‌ی مقاله و مبتنی بر تجربیات شخصی در زمان تحصیل و تدریس در هنرستان و دانشگاه خواهد بود.

آنچه که به عنوان مهم‌ترین آسیب از سوی معلمین هنر می‌تواند محل توجه بیشتر باشد، میزان تخصص آن‌ها در مقوله‌ی تاریخ هنر است. به نظر می‌رسد که اگر گروهی از مدرسین متخصص و اهل فن را که با اشراف و احاطه‌ی

کافی به موضوع می‌نگرند و نگاهی تخصصی به آموزش این درس دارند، کنار بگذاریم، عده‌ای از مدرسین هستند که بدون داشتن تخصص و انگیزه‌ی لازم به تدریس تاریخ هنر مشغول‌اند. این موضوع احتمالاً به دلیل دیدگاه اشتباه اما رایجی است که تاریخ هنر را درسی عمومی در حوزه‌ی هنر می‌داند. (به این معنا که همه‌ی معلمین می‌توانند آن را تدریس کنند و به تخصص خاصی نیاز نیست.)

لازم به ذکر است که دیدگاه مذکور محدود به هنرستان‌ها نیست و در برخی از دانشکده‌های هنری نیز حاکم است. شاید این وضعیت دلیلی باشد برای آن که کسی در پی تعقیب و تداوم تخصصی‌تر آموزش تاریخ هنر نیست و همین خود موجب تشدید مشکلات آموزش تاریخ هنر در آینده

آگاهی از هنر دوره‌ی معاصر برای هنرجویان اهمیت زیادی دارد. بدین دلیل باید از مهم‌ترین بخش‌های کتاب‌های تاریخ هنر می‌بود که عملاً به ورطه‌ی فراموشی سپرده شده است

۲. تنظیم متناسب محتوای کتاب‌ها با محدوده‌ی زمانی تدریس. (تناسب محتوا با مدت زمان اختصاص داده شده به درس)
۳. توزیع هماهنگ مطالب تاریخ هنر در طول دوره‌ی تحصیل در هنرستان، به این ترتیبی که نه مطالب تکراری باشند و نه ناگفته بمانند. (توزیع عادلانه و کفایت و جامعیت)
۴. ترویج استفاده از وسایل کمک آموزشی (بسته‌ی آموزشی) برای تدریس تاریخ هنر. بدیهی است که تاریخ هنرهای تجسمی و بصری را باید با تصویر درک کرد و این اتفاق در وضعیت فعلی با وجود تصاویر ناقص و بی‌کیفیت کتاب‌های درسی و برنامه‌های درسی «متن‌محور» بسیار دشوار است. (ارتقای قابلیت آموزشی)
۵. تجهیز هنرستان‌ها به امکانات جانبی و ایجاد امکان بازدید از دست‌رس‌ترین بناها و موزه‌ها؛
۶. تفویض اختیارات بیشتر به معلمین متخصص درباره‌ی نحوه‌ی برگزاری آزمون‌های تاریخ‌هنر؛
۷. تغییر شکل فعلی آزمون تاریخ هنر به آزمون مبتنی بر تصویر و تحقیق (کار کلاسی) و فهم مطلب. (اصلاح رویکرد و مدل و شیوه‌ی ارزشیابی)

منابع

۱. پاکباز، رویین (۱۳۸۰). نقاشی ایران از دیرباز تا امروز. زرین و سیمین. تهران.
۲. پوپ، آرتور اُپهام (۱۳۶۵). معماری ایران پیروزی شکل و رنگ. ترجمه‌ی کرامت‌اله افسر. یساولی. تهران.
۳. پاکباز، رویین (۱۳۷۸۹). دایره‌المعارف هنر. فرهنگ معاصر. تهران.
۴. گاردنر، هلن (۱۳۸۴). هنر در گذر زمان. ترجمه‌ی محمدتقی فرامرزی. آگاه. تهران.
۵. مرزبان، پرویز (۱۳۸۳). خلاصه تاریخ هنر. انتشارات علمی و فرهنگی. تهران.
۶. آرناسون، هـ (۱۳۷۵). تاریخ هنر مدرن. ترجمه‌ی مصطفی اسلامی. آگاه. تهران.
۷. کیانی، محمدیوسف (۱۳۸۱). تاریخ هنر معماری در دوره‌ی اسلامی. سمت. تهران.
۸. گودرزی دیباج، مرتضی (۱۳۸۴). تاریخ نقاشی ایران. سمت. تهران.

می‌شود. اشاره شد که آمار جامعی درباره‌ی وضعیت معلمان تاریخ هنر در هنرستان‌ها وجود ندارد، اما وجود دیدگاه غیرکارشناسی و تخصصی مذکور نسبت به تاریخ هنر و تدریس آن را می‌توان در بسیاری از مراکز آموزشی به سهولت احساس کرد. بنابراین لازم است با برنامه‌ریزی مدون و چندجانبه، کوشید تا نگاه و دیدگاه ناصحیح فعلی تعدیل و بهای لازم و کافی به درس تاریخ هنر داده شود؛ تا هم در انتخاب معلم اصلح برای آموزش این درس و هم در تغییر وضعیت فعلی آموزش آن از شیوه‌ی حفظی به شیوه‌ی تفهیمی و آداری، اقدامات پایه‌ای صورت‌گیرد.

نتیجه‌گیری

از نظر نگارنده، نیاز جدی به احیای دوباره‌ی درس تاریخ هنر در هنرستان‌ها وجود دارد تا جایگاه بایسته‌ی خود را به دست بیاورد. این کار نیازمند همکاری‌های مدیریتی از بالا برای رسیدن به نتیجه‌ی مطلوب است. اقدامات مشخصی که می‌توان در جهت نیل به اهداف مذکور انجام داد عبارت‌اند از:

۱. بازنگری دقیق، کامل، جامع و هماهنگ در محتوای مطالب و تصاویر کتاب‌های تاریخ هنر (فهرستی از ایرادات این کتاب‌ها در همین مقاله ارائه شده است). (تأمین اعتبار، کفایت، اولویت و سودمندی)

پاسخ مسئول گروه هنر

بشری گل‌بخش

کارشناس مسئول گروه هنر

۵. آن‌چه که مؤلف محترم در رابطه با آسیب‌شناسی مدرسین تاریخ هنر ذکر فرموده‌اند، مبتنی بر آمار و اطلاعات دقیقی نیست و تنها حاصل نظر شخصی ایشان در محدوده‌ی آموزشی هنرستان خود است.

۶. از آن‌جایی که اغلب فارغ‌التحصیلان رشته‌های هنری در دانشگاه‌های کشور واحد تاریخ هنر را می‌گذرانند، و هم‌چنین چون در حال حاضر رشته‌ی تخصصی تحت عنوان تاریخ هنر در دانشگاه‌ها موجود نیست، لذا فرض بر این است که فارغ‌التحصیلان رشته‌های دیگر هنری با گذراندن دوره‌های ضمن خدمت، روش تدریس و تأمین مدرس کتاب‌های درسی، توانایی تدریس این درس (تاریخ هنر ایران و جهان) را دارند.

۷. بررسی و تحلیل محتوای کتاب درسی شامل بررسی اهداف رفتاری، تطبیق آن‌ها با متن، تصاویر، پرسش‌ها و تمرین‌هاست که در این مقاله چنین روندی مشاهده نمی‌شود و تنها اشکالات تاریخی، نوشتاری (تایپی) و تصویری ذکر شده است.

۸. آن‌چه را که مؤلف محترم در رابطه با ترویج استفاده از وسایل کمک‌آموزشی آورده‌اند، مربوط به روش تدریس کتاب‌های تاریخ هنری و سایر کتاب‌های نظری در رشته‌های هنری فنی و حرفه‌ای می‌شود که در دوره‌های تأمین مدرس بر آن‌ها تأکید شده است و به هنرآموزان محترم آموزش داده می‌شود.

۹. هدف کتاب‌های سیر هنر در تاریخ ۱ و ۲، مربوط به دوره‌ی پیش‌دانشگاهی، در واقع یادآوری درس تاریخ هنر ایران و جهان (مربوط به سه ساله متوسطه)، با عمقی کمی بیشتر است.

۱۰. کتاب‌های تاریخ هنر ایران و تاریخ هنر جهان در سال جاری در دست تألیف گروهی هستند و سال آینده کتاب‌های جدید در مدارس توزیع خواهند شد.

۱۱. دو کتاب سیر هنر در تاریخ ۱ و سیر هنر در تاریخ ۲ در سال جاری تغییر کلی یافته‌اند و هنرجویان اول مهرماه کتاب‌های جدیدی را آموزش خواهند دید.

۱۲. برای تألیف کتاب‌های جدید و تغییر کلی کتاب‌های تاریخ هنر ایران، تاریخ هنر جهان، سیر هنر در تاریخ ۱ و سیر هنر در تاریخ ۲، به ترتیب دوره‌های تأمین مدرس

مدیر محترم نشریه‌ی رشد آموزش هنر با سلام و احترام

مقاله‌ی «آسیب‌شناسی آموزش تاریخ هنر» نوشته‌ی جناب آقای **سجاد باغبان ماهر** مطالعه شد. ضمن تشکر از زحمتی که در رابطه با استخراج نواقص کتاب‌های تاریخ هنر ایران، تاریخ هنر جهان، سیر هنر در تاریخ ۱ و سیر هنر در تاریخ ۲ کشیده‌اند، به استحضار می‌رساند:

۱. در آموزش‌های فنی و حرفه‌ای، هدف رشته‌های هنری، تربیت هنرمند نیست (همان‌طور که در دانشگاه‌ها نیز می‌تواند باشد) که در مقدمه‌ی مقاله بر آن تأکید شده است.

۲. دو کتاب تاریخ هنر ایران و تاریخ هنر جهان حداقل حدود ۲۰ سال پیش و با شرایط مؤلفان و منابع ایشان تألیف شده‌اند و نمی‌توان با نگاه امروز در مورد این دو کتاب قضاوت صحیحی کرد.

۳. حداقل حدود ۱۰ سال است که با اطلاع از تمامی اشکالات و نواقص کتاب‌های مذکور (نظرسنجی از هنرآموزان سراسر کشور و صاحب‌نظران در این حوزه) از بسیاری از استادان صاحب‌قلم در این زمینه دعوت کرده‌ایم، ولی کسی حاضر به تألیف این دو کتاب نشده است.

۴. یکی از اصول یادگیری تکرار است. از طرف دیگر، شاخص هنر در برخی از دوره‌ها تعداد اندکی از آثار هستند. بنابراین تکرار آن‌ها در کتاب‌های تاریخ هنر امری اجتناب‌ناپذیر است.

آموزش و پرورش است.
۱۵. در اسناد برنامه‌های درسی رشته‌های گوناگون هنری، روش تدریس کتاب‌های تخصصی به صورت مشروح ذکر شده است.

۱۶. برگه‌ی راهنمای ارزش‌یابی دروس رشته‌های هنری از جمله تاریخ هنر ایران، تاریخ هنر جهان، سیر هنر در تاریخ ۱ و سیر هنر در تاریخ ۲ در یک مجموعه به چاپ رسیده است و در سایت دفتر و نیز گروه هنر موجود است.
نشانی سایت دفتر:

[www.http://tvoccd.sch.ir](http://www.tvoccd.sch.ir)

نشانی سایت گروه هنر دفتر:

[www.http://tvoccd.medu.ir/art](http://www.tvoccd.medu.ir/art)

برنامه‌ریزی شده‌اند که دوره‌های مربوط به دو کتاب اول در سال بعد و دو کتاب بعدی در سال جاری برگزار خواهند شد.

۱۳. در دوره‌های مذکور، گذشته از آموزش روش تدریس این کتاب‌ها، لوح فشرده (CD)ی تصاویر موجود در کتاب‌ها، به همراه جزوات آموزشی، بین هنرآموزان توزیع می‌شود.

۱۴. در برنامه‌های درسی رشته‌های هنری تدوین شده در دفتر، گذشته از تخصص هنرآموز (استاندارد نیروی انسانی)، فهرست استاندارد فضای آموزشی و فهرست استاندارد تجهیزات به صورت کامل آمده که مصوب شورای عالی

